

Pukánszky Kádár Jolán: A BUDAI NÉPSZÍNHÁZ TÖRTÉNETE

Habent sua fata libelli. Ezúttal teljes joggal idézhetjük a könyvek sorsáról szóló latin közmondást. Pukánszky Kádár Jolán munkája – mint azt a belső címloldalról megtudjuk – 1937-ben a Magyar Tudományos Akadémia pályadíját nyerte el, nyomtatásban való megjelenésére azonban 42 évet kellett várni. Előbb a második világháború akadályozta meg a publikálást, utóbb a szerző érdeklődése is másfelé fordult, aminek éppen napjainkban látjuk fényes eredményét, Csokonai Vitéz Mihály drámáinak kitűnő kritikai kiadásában.

Természetesen nincs szó arról, hogy a Budai Népszínház két ciklusa (1861 és 1864, illetve 1867 és 1870 között) a periférikus színház- és művelődéstörténeti témák közé tartozna. Sőt, jelentőségét azóta tudjuk igazán felmérni, mióta rendelkezünk az 1860/61-es történelmi forduló átfogó politikatörténetével (Szabad György: *Forradalom és kiegyezés válaszüttján*, Bp. 1967.) és egész sor résztanulmánnyal a Budai Népszínház műsoráról, közönségéről, az alapító Molnár György rendezői művészetéről – Mályuszné Császár Edit tollából. A most megjelent könyvnek a bevezetőben említett „sorsa” abban áll, hogy először olvasva, nem függetlenedhetünk a később írott, de előbb tanulmányozott munkák hatásától, olykori frissebb eredményeitől.

A Budai Népszínház története ellentmondásaiban érdekes az utókor számára, a színház története ugyanis lényeges társadalmi és politikai kérdéseket hordoz. Molnár György népszínházat akart létrehozni egy olyan történelmi pillanatban, amikor volt reális esély 1848 folytatására. Természetes gesztussal nyúlt tehát azokhoz az eszközökhöz, melyeket a reformkor vándorszínészetében vagy 1848/49 forradalmi teátrumain talált és színészként maga is művelt. Ilyen játékhagyomány volt például az alkalmi szerkesztésű, nem szövegükkel ható produkciók naprakész politikálása, amely végül a *Bém hadjárata* c. látványosságban ért el rendezői csúcst; ilyen a színpadi groteszk tánc divatja, melyet az irodalmi indítású kritika korábban és most is elítélt, de amely a kánkán viharos színpadi sikerében országos tetszést aratott. Nemcsak Molnár, de kora is jobban érezte és hangsúlyozta még a 48-hoz és a reformkorhoz kötődést, mint az attól való elszakadás lassú, de feltartóztatathatlan folyamatát. Innen van, hogy a Budai Népszínház alapítása és megépítése – a társadalmi bázisban végbement minden átrétegződés dacára – szándékoltan utánozza és ismétli a Pesti Magyar Színház negyedszázaddal korábbi történetét. Változatlan jelenség az is, hogy a színház, kivált a Molnár tervezte, ingyenes és kedvezményes előadásokkal is dolgozó

népszínház nem tud megélni jövedelmeiből. Csakhogy – s ez átvezet a változások köréhez – tartósan már nem lehet számítani a szervezett társadalmi pártolásnak azokra az összegeire, melyek a reformkorban még huzamosabban pótolhatták a bevételnek olykor 60–70%-át is.

Hasonló kettősséget mutat a műsor tanulmányozása is. A népszínmű körül (Gyulai Pál, Samon Ferenc és mások állásfoglalásaiban) új viták lángoltak fel az 1860-as években: *népnek* vagy *népről* szól-e a színjáték-típus? A reformkorban a fogalom két lehetséges köre egybeesett, a liberális népfelfogás összefogni igyekezett a társadalmi osztályokat és csak erkölcsi alapon zárt ki személyeket vagy rétegeket. Így a korai népszínműben még természetes volt, hogy nemcsak a falu, de a nagyvárossá növekedő Pest-Buda problémáiról is szólt; színhelye éppúgy lehetett betyártanya, mint egy pesti bérház udvara. 1849 után viszont a passzív ellcnállás fő területe, a magyarnak megmaradt és tisztának tekintett falu lett a csaknem kizárólagos színhely, szemben a visszanevetesedett Pest-Budával, amelyről nem túlzásként írta Arany János: „Az utcán por, bűz, német szó, piszok.” Ez a helyzet- és szemléletváltozás rejlik a műsorpolitika felületi bizonytalankodása mögött: népdráma? operett? vagy más típusú produkció lehet a népszínház fő attrakciója, amely felidézi a korai népszínmű sikerét?

Ellentmondásos, változó korszak tragikus, szinte Ady-verset érdemlő művészegyénisége volt a Budai Népszínház alapítója és művészeti vezetője, Molnár György. Nem véletlenül vallotta Egressy Gábort, a politikus színház mesterét és a magyar rendezés egyik úttörőjét mintaképének: benne, az egykori honvédtüzérben is mélyen és őszintén éltek a játékszín közéleti hasznáról, a világszínházhoz igazodás szükségességéről vallott eszmék. Régi és új határmezsgyéjén élt és dolgozott: a vándorszínesz egyik napról a másikra tervezgető fellegjárása keveredett benne egy európai képességű főrendező talentumával; a meggyőződését romantikus pátozzsal életmegnyilvánulásaiba is átvivő hősszínesz gesztusai mellé egy reklámszakember fogásai társultak. Színházának végülis nem megőrző vonásai váltak jelentőssé, hanem a tétovábbban mutatkozó újak: a rendezés alá vont együttes-játék, a színésznevelés, Blaháné, Jászai Mari, Vízvári Gyula és mások pályájának segítése.

Pukánszky Kádár Jolán abban a szerencsés helyzetben volt, hogy rögtön e könyvének megírása után monográfiát készíthetett a centenáriumát akkor ünneplő Nemzeti Színházról. Az új feladathoz végzett forráskutatások több ponton megváltoztatták véleményét az ittenihez képest: a Nemzeti Színház korántsem volt egyértelműen udvari színház az 1860-as években (5.), amelyet jobbára nem „falusi kisemberek” adománya, hanem nemesi-vármegyei részvénytársaság alapított 1837-ben és igazgatott évekig (6.). Másként látjuk ma már a népszínmű

forrásait, több francia és kevesebb bécsi hatást bizonyítva (11.), nem tekinthetjük rebellisnek Földváry Gábort, Pest vármegye színházépítő alispánját, ki utóbb adminisztrátor lett (5.) stb. A szerzőt viszont maradéktalanul dicséri, hogy remek kisportréinál (23–24.) ma sem tudunk szemléletesebb képet rajzolni, hogy mintaszerű, egyetemi szemináriumon oktató forráskritikát végzett Molnár György emlékiratain és így tovább.

A Budai Népszínház körüli kutatások ma sem befejezettek. Igaz, a most ismert 24 színlap és 5 zsebkönyv legfeljebb véletlenek útján szaporodhat tovább. De az Országos Széchényi Könyvtár Színház történeti Tárában még négy rendezőpéldány várja tudományos feldolgozását a Budai Népszínház két ciklusából (ezeket sem Pukánszky, sem az újabb kutatásokat folytató Mályuszné nem használhatta még): a *Zsigmond király álma*, *A balatoni rém*, *az Egy hazugság* és *A cydony alma*.

Staud Géza nagy ügyszeretettel és tapintattal rendezte sajtó alá a szöveget. Munkáját nehezítette, hogy a közelmúlt nem-klasszikus szövegeinek gondozásában kevesebb tapasztalatunk van, mint amennyit a régebbi korok kéziratain szerezhettünk. Mindazonáltal úgy véljük: helyesebb lett volna a textust teljességgel a mai helyesírás szerint adni; a könyv megírása óta a témáról megjelent tanulmányokat pedig nem utólag beépíteni a jegyzetekbe, hanem külön, függelékben hozni. Így maradhatott ki valóban fontos tanulmány (Mályuszné Császár Edit: *A Budai Népszínház és közönsége*, Tanulmányok Budapest múltjából XIII. Bp. 1959. 261–314.), másutt pedig a jegyzet kibővítésével ellentmondás jött létre a főszöveggel (a Nemzeti Színház korabeli szerepét illetően). S egy nyomdai tévesztés: a kötet megjelenésének dátuma a külső címlapon látható 1979, a belső címlapon olvasható 1978 helyett.

A könyveknek megvan a maguk sorsa. Pukánszky Kádár Jolán műve a Budai Népszínházról arra tanít, hogy kiadatlan értékek nemcsak a korábbi évszázadok hagyatékaiban találhatók, hanem a közvetlenül előttünk járók és az idősebb kortársak íróasztalaiban is. Szegényebbek vagyunk, kutatásaink nehezebbek nélkülük. (Magyar Színházi Intézet, 1979.)

KERÉNYI FERENC